

EL CAPBREU DELS CASTELLS DE VILASSAR I BURRIAC (1354 I 1424)

Coral Cuadrada²

*Noverint Universi quod ego Petrus de Boscho,
consiliarius et scriptor porcionis domini regis
dominus Castrorum de Sancto Vincencio et de Vilassar,
cum presenti publico instrumento facio,
constituo et ordino [...] procuratores meos certos et speciales
ad audiendum confesiones per quasvis personas fiendas
de eo quod per me teneant
et de censibus, agrariis, tributis, exacionibus, prestacionibus
et aliis in quibus quamvis persone cuiuscumque condicionis,
status ac dignitatis existant,
michi dandis ac prestandis
quomodolibet teneant racione dictorum Castrorum.*

(AMSMB, 7.4.2)

Els capbreus: etimologia, funcionalitat, estadística

Capbreu és la contracció catalana de dues paraules llatines: *caput* i *breve*.

Caput, segons el Ducange (*Glossarium mediae et infimae latinitatis*), es pot definir com a *Modus possessionum, iugum etiam dictum*, que traduït significa «Manera de possessió, dita també jou». *Caput*, o ‘cap’, ‘persona’, és també la denominació romana de la unitat de treball imponible des d’un punt de vista fiscal. *Iugum* és

² Directora de l’AMSMB. Aquest capítol pertany al projecte PID2019-104157GB-I00 (MICINN) i al 2017ACUP0195 (Fundació La Caixa), en el marc del Grup de Recerca consolidat MED, UB (Generalitat de Catalunya 2017SGR 833). <<https://urv.academia.edu/CoralCuadrada>>.

la denominació romana de la unitat de superfície imponible des del punt de vista tributari. Ambdues paraules, *caput* i *iugum*, ens remetent a la *iugatio-capitatio*, el nou impost fonamental de la reforma de Dioclecià. A l'Imperi romà, fins al 297, els impostos se satisfien a través d'una assignació col·lectiva: l'*annona*. Dioclecià combinà l'*annona* amb la *capitatio*, tot configurant el sistema fiscal conegut amb el nom de *iugatio-capitatio*; per a tal finalitat es varen fer minuciosos cadastres i censos de persones, treballadors/es, animals i terres de conreu que existien en cadascuna de les circumscripcions impositives. En aquests censos es basà Dioclecià per establir el nou tribut, mitjançant el qual es passava d'un impost elaborat en funció de les necessitats i redistribuït per assignacions col·lectives a un altre organitzat com a taxa fiscal per unitat de riquesa imponible. S'establí l'equivalència entre la unitat de capitació —*caput*— i la unitat territorial —*iugum*.

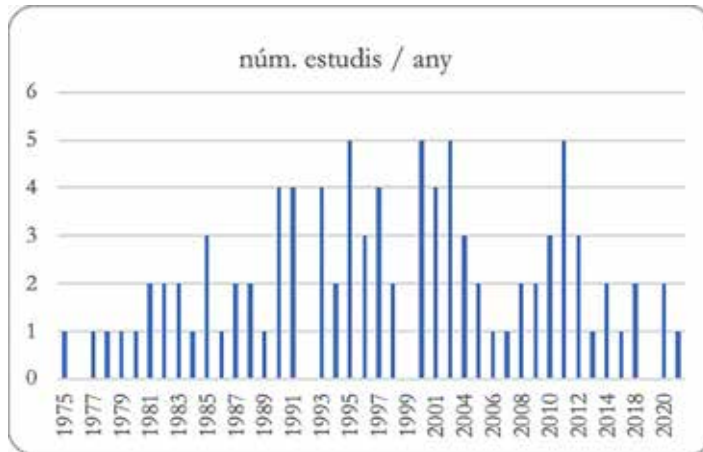
Brevis, breve, segons el Ducange, és l'*Inventarium, rotulus, chartula continens indicem, seu summariam rei cuiuspiam descriptionem*, és a dir, «Inventari, rotlle, document que conté un índex o descripció sumària, un resum». Pere Benito (1993: 5-20) constata encertadament que abans del segle XIII els capbreus van intitolars per diferents denominacions que inclouen el mot *breve*, mentre que el terme *caput breve* és més tardà. Així, sembla que els inventaris corresponents als segles XI i XII es refereixen a un llistat de censos, i que els del segle següent han incorporat la reforma fiscal diocleciana. Benito assenyalà el pas de l'oralitat a la tradició escrita en el *breve*, però no va saber veure amb prou correcció l'origen de la capbreuació, malgrat que afirmà —basant-se en Tos (1784) i Brocà (1886)— que el dret de capbreuació era un component més de l'emfiteusi. Jo crec, en canvi, que l'origen és precisament el mateix que el de l'emfiteusi: la introducció del dret romà en el dret civil català durant el segle XIII. Llavors, tingués el motiu que tingués el senyor feudal per endegar un capbreu, ho feia —no pas ell sinó els notaris lletrats que portaven a terme la iniciativa— a tenor dels pressupòsits jurídic-impositius baix-imperials apresos a Bolonya.

Un altre diccionari d'obligada consulta, l'Alcover-Moll, diu que l'etimologia de la paraula «capbreu» està formada per *breu*, 'document', i *cap* usat a manera d'adjectiu amb el sentit de 'principal', fet que encaixa a la perfecció amb l'ús que se'n feia en la senyoria feudal, com referendare més endavant. Afegeix que és un «Inventari o apuntament d'un reconeixement de drets, especialment emfitèutics, per evitar prescripcions», definició amb la qual puc estar del tot d'acord, sempre que el capbreu en qüestió fos redactat a partir del segle XIII.

He fet un recull no exhaustiu, només una mostra d'un centenar d'estudis de capbreus a Catalunya, extrets dels principals repositoris —CCUC (Catàleg Col·lectiu de les Universitats de Catalunya), RACO (Revistes Catalanes amb Accés

Obert), TDX (Tesis Doctorals en Xarxa)— per elaborar aquesta introducció. Si bé és cert que el primer interès per aquests documents fou filològic, aplicant-los a anàlisis del català medieval, avui dia les perspectives de recerca són extraordinàriament variades. En la seva majoria, presenten inicialment el capbreu en qüestió tot repetint la definició fornida per la GEC: «Escriptura de confessió o reconeixement de drets i rendes que feien els emfiteutes a llurs senyors», que no és errònia, però sí parcial, atès que els contractes d'emfiteusi apareixen durant la segona meitat del segle XIII, i de capbreus, o breus, com hem vist, n'hi ha a partir de l'XI. A més, crec que, optant per aquesta descripció documental, el punt de mira s'ubica més en la funcionalitat que en el document en si.

Respecte del llistat aconseguit dels capbreus aplegats, m'adono que és a partir dels anys setanta que els treballs són nombrosos (aspecte que s'incrementa quan es tracta de dades obtingudes en línia), tal com reflecteix la gràfica següent:

Gràfica 1. Nombre d'estudis sobre capbreus per any, 1975-2020.

Pel que fa a la provenença dels capbreus, és a dir, al lloc on van ser elaborats, he cregut oportú situar-los per comarques. Per a una millor comprensió, he confeccionat primer un mapa pels capbreus d'entre els segles XII i XV:

Mapa 1. Nombre d'estudis de capbreus (segles XII-XV) per comarca.

En aquest primer mapa comprovem, encara que les dades siguin aproximatives, que les comarques on es produeixen més capbreus en aquesta franja temporal són, amb diferència, les pertinents a les terres gironines. Aquesta dada contrasta amb les que obtenim en el període XVI-XVIII, com hom pot verificar en el mapa següent:

Mapa 2. Nombre d'estudis de capbreus (segles XVI-XVIII) per comarca.

Cal repetir que es tracta tan sols d'un tempteig amb cap voluntat de totalitat; la meua intenció és mostrar només una tendència. Una tendència que es pot veure afectada per una gens menyspreable sèrie de factors, el primer dels quals és l'existència o no d'investigadors/es a cada comarca, amb curiositat i/o interès en estudiar algun capbreu per a alguna recerca determinada. El ventall de possibilitats, com dic, és amplíssim. S'han estudiat com a font històrica, font filològica, font lingüística, font lexicogràfica, font onomàstica, font antroponímica, font toponímica, font tipològica, font fiscal, font metodològica, font jurídica i font serial. Emprant-los com a fonament, s'han dut a terme estudis de feudalisme, règim senyorial, renda feudal, crisi, economia, societat, pagesia, propietat agrària, Església, paisatge, masos, urbanisme, arquitectura i sistema defensiu.

A pesar de tants treballs realitzats, he de recalcar que encara romanen inèdits molts capbreus en arxius públics i privats, a la Biblioteca de Catalunya o en biblioteques locals i d'institucions. A l'AMSMB he comptabilitzat 129 capbreus, alguns dels quals intitolats amb el nom de la baronia, i d'altres amb el nom de qui manà confeccionar-los. Apareixen les baronies de Vilassar, Cervelló, Santa Pau i Pinós; i els llocs de Mallorca, Ciutadella, Barcelona, Sants, Sabadell, Granollers, Vilamajor, Corró de Vall, Badalona, Sant Vicenç dels Horts, Viladecans, Font-rubí, Sant Guim de la Plana, Santa Fe i Agramunt. Els llinatges són els de Pinós, Copons, Llull, Gualbes, Boixadors, Casademunt, Rocabertí, Sureda, sa Fortesa, Salvà, Alentorn, Ivorra, Babau, Moja, Barberà, Manresana i Sarriera. D'entre aquests darrers n'hi ha dotze ordenats per dones: Jerònima Descoll (1599), Elisabet d'Olesa (1605), Isabel de Pinós (1628), Elisabet de Pinós i Perapertusa (1630), Maria de Rocabertí i d'Alentorn (1642), Elisabet de Salvà i Cardona (1679), Àngela de Salvà i Montmany (segle XVII), Petronil·la Casademunt i de Boixadors (1710), Josepa de Pinós i Urries (1735-1746), Josepa de Pinós i Barberà (1739-1741), Maria de Pinós i Rocabertí (segle XVII) i Pilar de Losada (segle XX). Gairebé tots s'autoanomenen capbreu —he exclòs els llevadors—, però algun fa constar que és un capbreu de censals o d'un benifet.

El Capbreu del Castell de Vilassar: dominis

D'antuvi val a dir que no n'hi ha només un, de Capbreu del Castell de Vilassar a l'AMSMB, sinó tres —un del segle XIV i dos del XVII—, àdhuc d'altres escriptures que són esborranys i textos preparatoris. He triat el del 1354-1355, copiat el 1424, per raons que aniré desgranant al llarg d'aquesta exposició.

És ben conegut que aquest capbreu —i còpies totals o parcials que hi ha a l'Arxiu Municipal d'Argentona— ha estat emprat en diverses investigacions com a

font principal o complementària de tesines i tesis. En aquest sentit, podem esmentar les de Montserrat Richou, *Aproximació a la història d'Argentona (segles XIII-XV)*, Premi Burriac 1985, publicat el 1987; Coral Cuadrada, *El Maresme medieval. Hàbitat, economia i societat. Segles X-XIV*, Premi Iluro 1987, publicat el 1988; Assumpció Zapata, *Les jurisdiccions locals en el pas de l'edat mitjana a l'edat moderna. Els batlles de sachs i els batlles reials a la baronia Desbosch*, accèssit al Premi Iluro 1997, publicat el 1998; Enric Subiñà, *Argentona de la sagrera a la vila (1295-1900)*, Premi Burriac 2001, publicat el 2002; Assumpció Zapata, *La Baronia Desbosch del Maresme. Una jurisdicció feudal en l'edat moderna*, Premi Iluro 2003, publicat el 2004; el catàleg de l'exposició celebrada al Museu del Càntir el 2002, amb guió i textos de Maria Josep Castillo i Assumpció Zapata; Montserrat Richou, *El Baix Maresme a l'època baix medieval*, tesi en línia, 2007, publicada al 2012 amb el títol *La terra, la família i la mort al baix Maresme (1348-1486)*; i Enric Subiñà, *El Maresme medieval. Exemples concrets de comunitats pageses*, tesi en línia, 2017.

És a dir, ens trobem davant d'un document que s'ha analitzat a bastament i des d'òptiques diferents, totes complementàries entre si. Per tant, hom podria sorprendre's d'aquest llibre, o considerar-lo innecessari. Res de més erroni.

En primer lloc, la publicació sencera del capbreu no s'ha fet mai, i, en consideració a la importància del document, bé s'ho mereix. En segon, qualsevol font històrica és susceptible d'una nova anàlisi, per molt que s'hagi emprat a fons i «exprimit» a consciència. Ho he repetit fins a la sacietat a les classes universitàries: cada generació ha de plantejar-se nous reptes, perquè la història és sempre viva i revisable mitjançant paràmetres renovats. Afegeixo: és sa tornar-s'ho a mirar amb els ulls d'ara, després de tants anys, sobretot perquè, amb el temps, es guanya en calma i en saviesa. Sempre tot es pot enfocar d'altra manera. En tercer lloc, cada revisió aporta dades que en una inicial prospecció potser no es van tenir prou en compte o varen passar desapercebudes. Bo és, doncs, prestar-hi major atenció.

El manuscrit és redactat el 1354, dos anys després que la baronia regentada pels Sant Vicenç s'hagués venut al major postor, en subhasta, a la plaça de Sant Jaume de Barcelona (Cuadrada, 1986-87: 179-199). El comprador fou el ciutadà de Barcelona Pere des Bosch, conseller reial i escrivà de ració (Cuadrada, 1988a; Castillo 1988; Zapata 2004; Oliva 2002: 21-26; idem, 2019: 205; Subiñà, 2019b: 279), ben conegut. La raó per la qual obliga els seus vassalls a anar a declarar davant del notari i dels seus procuradors és evident: procedeix a posar ordre administratiu i fiscal, alhora que referma el seu poder i autoritat. L'acte inaugural del senyor és el de nomenar procuradors especials per a dur a terme la capbreuació: Bernat Flor, batlle seu al terme del castell de Vilassar; Arnau Cudina, escrivà de

la casa del rei; i Francesc Folquer, oriünd³ del lloc de Sant Cugat del Vallès. La procura té lloc al castell de Vilassar el primer dia d'abril de 1354. Es fa davant del notari públic Pere de Fonoyeda, el qual, dos mesos abans, havia estat nomenat per la reina Elionor, esposa de Pere el Cerimoniós, escrivà de la cúria i del castell i terme de Mataró:

[...] scribatis ac conficiatis omnes processus acta attestaciones sentencias et quaslibet alias scripturas ad dictam curiam quomodolibet spectantes et omnia alia faciatts et exerceatis quecumque per alium scriptorem dicti Castri et termini sui consuerverit hactenus fieri seu etiam exerceri et habeatis inde pro vestro salario seu labore jura debita ac eciam assueta⁴ (Marfà, 1987: 13).

Encomanar la validació d'un acte tan important i simbòlic al notari de Mataró indica la submissió del feudal als dictats que emanen de la casa reial —no en va en forma part—, però també esperit pràctic, atesa la proximitat de la notaria. Aquest fet indica que no hi havia d'altra de més propera al Baix Maresme durant la segona meitat del segle XIV.

Són nomenats a començaments d'abril i la primera confessió s'efectua el dimarts 22 del mateix mes. Totes les declaracions dels pagesos segueixen el mateix ordre. En presència del notari i de dos o tres testimonis —suposo que eren persones de confiança de qui confessa— comença el pagès donant el seu nom i el del mas del qual és hereu, la parròquia on està situat, i, *personaliter* —presencialment—, davant del batlle, del senyor i d'un o dos procuradors més, presta jurament sobre els quatre Evangelis, *manibus ipsius corporaliter tacta*, tocant-los físicament amb les mans.

La noció de jurament, en la seva dimensió historicopolítica, integra dos elements: la religió i el dret. Formalment, el jurament consisteix a repetir una fórmula oral acompanyada d'un gest codificat, però, com a model, el jurament és una invocació a la divinitat, en qualitat de testimoni de la veritat, d'una afirmació o del manteniment d'un cert comportament en el futur (Prodi, 1992: 22). Es posa Déu com a testimoni, però, com que es tracta d'un acte humà, requereix l'ànim i el consentiment de la voluntat del jurador. El jurament generava l'obligació de respectar la fórmula pronunciada, era un acte eficaç i d'aquesta manera esdevenia una garantia d'acció política. Una violació de jurament, un perjuri, havia de ser castigat per l'Església, ja que es tractava d'un pecat, amb una penitència tan pública i solemne com el jurament realitzat, i també comportava les conseqüències

3 Procedia de Sant Cugat, però aleshores vivia a Barcelona.

4 «[...] que escriviu i confeccioneu tots els processos, actes, atestacions, sentències i qualssevol altres escriptures expectants a dita cúria per qualsevol causa, i que hi feu i exerciu, vós i qualsevol altre escrivà, tot l'acostumat en aquest castell i terme, i que tingueu pel vostre salari o labor els drets deguts i també acostumats.» Traducció lliure.

previstes en cas de violació d'una llei: destitució del càrrec, pagament d'una multa, etc. A partir del segle XIV el jurament era divers, múltiple i gairebé quotidià, l'únic llaç que sostenia la societat (Guenée, 1988: 247-248). Es pot considerar que la societat medieval feia servir el jurament com un element estructural; així doncs, coexistiren diferents juraments: el burgès, el vassallàtic, el que obligava els súbdits i el que obligava el rei, etc.

Acte seguit, el vassall especificava si era home o dona propi (Oliva, 2019: 264-265), declarava la seva possessió principal —un mas, una borda, un camp, una feixa, etc.— i per a qui la tenia. Òbviament, la majoria estaven sota domini de Pere des Bosch, però hi havia propietats que depenien d'altres feudals, laics o eclesiàstics, com es detalla en la taula següent, que conté alguns elements de les confessions de la zona de Vilassar:

CONFESSOR	DATA	LLOC	DOMINI
Perpinyà, Guillem	1354/04/22	Vilassar	Castell
Pi, Francesc	1354/04/22	Vilassar	Castell
Artagil, Guillem	1354/04/24	Vilassar	Castell
Parera, Pere	1354/04/24	Vilassar	Castell Capella de Santa Maria del Viver Monestir de Sant Miquel del Fai Confraria de Cardedeu Monestir de Sant Marçal Alou
Erola, Bernat	1354/04/22	Vilassar	Castell
Toxoner, Berenguer	1354/04/22	Vilassar	Castell
Alamany, Eimeric	1354/04/22	Vilassar	Castell
Flor, Pere	1354/04/22	Vilassar	Castell
Riera, Francesc	1354/04/22	Vilassar	Castell
Tria, Berenguer i Constança	1354/04/22	Vilassar	Castell
Abril, Guillem	1354/04/22	Vilassar	Castell

El Capbreu dels castells de Vilassar i Burriac (1354 i 1424)

CONFESSOR	DATA	LLOC	DOMINI
Abril de Cabrils, Guillem (mas Roig)	1354/04/22	Vilassar	Castell
Tria, Jaume i Guillema	1354/04/22	Vilassar	Monestir de Sant Pol Pere de Montornès Monestir de Sant Pere de Clarà
Ferrer, Pere	1354/04/22	Vilassar	Monestir de Sant Marçal
Domenega, Elicsen / mas Bosc	1354/04/23	Vilassar	Castell
Campins, Elicsen	1354/04/23	Vilassar	Castell
Morella, Guillema	1354/04/23	Vilassar	Castell Monestir de Sant Marçal Pere de Montornès
Guerau, Bonanat	1354/04/23	Vilassar	Castell
Guerau, Guillem	1354/04/23	Vilassar	Castell Castell / Tolrà
Pou, Guillem, prevere i beneficiat de l'església de Vilassar	1354/04/23	Vilassar	Castell
Verdeguera, Sança	1354/04/23	Vilassar	Castell
Serra, Benvinguda, vídua	1354/04/23	Vilassar	Castell Parròquia de Sant Genís
Ferrando, Guillem	1354/04/23	Vilassar	Castell
Agell, Pere	1354/04/23	Vilassar	Castell
Carbonell, Guillem	1354/04/23	Vilassar	Castell
Roudors, Arnau de	1354/04/23	Vilassar	Castell

CONFESSOR	DATA	LLOC	DOMINI
Tolrà, Guillem	1354/04/23	Vilassar	Castell
Verdaguer, Guillem	1354/04/23	Vilassar	Castell
Banyeres, Guillem	1354/04/23	Vilassar	Hereu del mas Vaill, alou del Castell
Veyl, Bernat, hereu del mas Veyl, Sant Crist	1354/04/23	Vilassar	Castell
Riera, Berenguer	1354/04/25	Vilassar	Castell
Guerau, Pere	1354/04/25	Vilassar	Castell
Isern, Bernat	1354/04/25	Vilassar	Castell Hereu del mas Casals
Isern, Simó, àlies Feliu, i Sança	1354/04/25	Vilassar	Castell
Guerau, Pere (pel mas Ermengol)	1354/04/25	Vilassar	Castell
Tolrà, Bernat	1354/04/25	Vilassar	
Amat, Berenguer	1354/04/25		Castell Hospital de Sant Joan, Barcelona
Erola, Berenguer, i Margarita, hereva del mas Erola	1354/04/20	Vilassar	Castell Castell
Guerau, Guillem	1354/04/25	Vilassar	Castell
Vilar, Berenguer	1354/04/25	Vilassar	
Julià, Bernat	1354/04/25	Vilassar	Castell
Galceran, Berenguer	1354/04/25	Cabrils	Castell
Erola, Bernat, i Elisenda, filla de Guillem Avellà de Cabrils	1354/04/25		Mas Amat de Riera

El Capbreu dels castells de Vilassar i Burriac (1354 i 1424)

CONFESSOR	DATA	LLOC	DOMINI
Bonany, Pere, i Sança, hereva	1354/04/25	Cabrils	Mas Vayl de Cabrils
Cuquet, Pere	1354/04/25	Cabrils	Castell Hereus del mas Erola
Duran, Pere, de Cabrils	1354/04/25	Argentona	Castell
Rafart, Simó, i Saurina, hereva	.		Castell
Segalers, Pere	1354/04/25	Cabrils	Hereus del mas Erola Castell Castell
Avalla, Berenguer	1354/04/25	Cabrils	Castell
Grau, Pere, de Cabrils	1354/04/25	Vilassar	Castell
Tolrà, Bernat, tutor	1354/04/25	Vilassar	Castell Moestir de Sant Pol
Diumer, Berenguer	1354/04/25	Vilassar	Castell
Agell, Simó	1354/04/25	Vilassar	Castell
Saura, Berenguer, i Francesca, hereva	1354/04/25	Vilassar	Castell Hereu del mas Amat Castell Hereus del mas Erola
Serra, Bartomeu, tutor	1354/04/25	Vilassar	Bernat Serra de Cabrils
Bonany, Pasqual, i Elisenda, propietària	1354/04/25	Vilassar	Castell
Olzina, Ramon, i Margarita, hereva	1354/04/25	Vilassar	Castell
Flor, Bernat, i Sança, hereva del mas Marquès	1354/04/25	Vilassar	Castell

CONFESSOR	DATA	LLOC	DOMINI
Amat, Berenguer, de Cabrils	1354/04/25	Vilassar	Castell
Mataró, Berenguer	1356/02/07	Vilassar	Castell
Bonany, Pere	1356/02/07	Vilassar	Castell
Nadal, Francesc	1356/02/07	Vilassar	Castell
Vidal, Guillem	1356/02/07	Vilassar	Bernat Tolrà Castell
Soler, Bernat	1356/02/07	Vilassar	Castell
		Vilassar / Cabrera	Franquesa de Montcada Guillem Abril, Simonet
Serra, Bernat, de Cabrils	1356/02/10	Vilassar	Castell
		Cabrera	Franquesa de Montcada
Oliu, Guillem, de Cabrils	1356/02/10	Vilassar	Franquesa de Montcada
		Cabrera	
Abril, Guillem, de Cabrils	1356/02/10	Vilassar	Franquesa de Montcada
		Cabrera	
Bonivern, Bernat, i Sança	1356/08/31	Vilassar	Castell
Riera, Francesc, hereu de la borda Vengut, àlies Servent	1356/08/31	Vilassar	Castell
Perpinyà, Guillem (i altres homes propis)	1356/08/31		Franquesa del Vallès

Taula 1. Confessions de Vilassar.

Dels 70 confessants, n'hi ha 47 que declaren com a únic senyor eminent a Pere des Bosch, el 67,14%. En Pere Parera, de Vilassar, és qui té les terres amb major multiplicitat de dominis: pel castell, òbviament, a més de la confraria de Cardedeu, la capella de Santa Maria del Viver i els monestirs de Sant Miquel del Fai i de Sant Marçal del Montseny. No és l'únic pagès que depèn de Sant Marçal; també en depenen Pere Ferrer i Guillema Morella. A més d'aquesta capella i els esmentats monestirs, també hi ha dominis eclesiàstics del monestir de Sant Pol, de Sant Pere de Clarà, de la parròquia de Sant Genís de Vilassar i de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem (Barcelona). Benito (1990: 15-27) estudià els conflictes primerencs entre el prior del monestir i els Sant Vicenç, que se saldà amb la sentència de 1172 a favor de Sant Marçal. Entén aquestes tensions com un precedent de la sentència arbitral de 1364, que obligà Pere des Bosch a revendre els alous comprats amb poca correcció, pel fet de no haver contemplat el dret de fadiga dels pagesos. Com a resultat de tot plegat, el 27 de març de 1365 el feudal és compel·lit a enfranquir els homes i dones de Sant Marçal (Richou, 1987: 112-113). Però ara no m'interessen les baralles, malgrat que fossin importants —assumpte que reprendré més endavant—, sinó constatar la diferència d'informacions d'aquest grup de camperols, segons la font documental analitzada.

En el capbreu ens en consten, del monestir, a Vilassar, 3 pagesos, mentre que a l'acte d'enfranquiment n'apareixen 15. Un fet que, a primer cop d'ull, pot resultar estrany, però que no ho és. Molts dels que eren aloers no confessen perquè no tenen propietats per Pere des Bosch. Això no vol dir que no hi siguin col·lateralment. Per exemple els Eroles —al capbreu Erola— surten com a senyors eminents, la qual cosa significa que posseeixen pagesos que es troben sota el seu domini, concretament Pere Cuquet i Pere Segalers, ambdós de Cabrils; i Berenguer Saura i la seva esposa Francesca, de Vilassar. Els Vaïll —Vayl, Veil—, Casals, Amat, Serra, Toldrà, Abril... són també aloers i senyors eminents. Si comparem les dades del capbreu amb els enfranquits el 1365 (Benito, 1990:18), veiem que només coincideixen els Erola(es) i els Tria. Això significa que els altres esmentats al capbreu no eren de Sant Marçal, i també eren aloers. I una última observació: si aquests pagesos eren senyors d'altres pagesos, la dialèctica marxista amo-esclau no és aplicable, fet que ens demostra que la situació de la pagesia maresmenca durant la baixa edat mitjana no es pot resoldre amb l'aplicació de dicotomies.

Deixant de banda Pere des Bosch i els pagesos aloers, detectem Pere de Montornès com a posseïdor de domini: tenen terres per ell Jaume i Guillema Tria, i Guillema Morella, de Vilassar. El castell de Montornès passà d'unes mans a d'altres fins que als anys quaranta del segle XIV el rei Pere el Cerimoniós el cedí a Pere de Montornès (CR, 1991: 435), i va romandre a les mans del llinatge fins al 1621.

El 1446, Pere Galceran Ermengol, àlies Montornès, confessa i reconeix als consellers de Barcelona que posseeix el castell i la castlania de Montornès (del Vallès), amb tots els seus drets i les seves pertinences, en feu per la dita ciutat de Barcelona, la qual n'és senyora directa i alodial, i que per aquesta raó ha d'oferir a la ciutat el servei d'un cavall armat. Jura fidelitat vassallàtica i presta homenatge de boca i mans als consellers, d'acord amb els Usatges de Barcelona i les Constitucions de Catalunya (AHCB, Pergamins, 1227). Aquest homenatge ens remet, com ha succeït amb els aloers de Sant Marçal, a una altra constatació de piràmide senyorial, en què la ciutat ostenta el domini eminent, Pere de Montornès el domini directe, i els pagesos vilassarencs el domini útil. Així, per a una defensa més efectiva de Barcelona i pel seu valor estratègic, els consellers compraren el puig de Montgat (1381) —que havia estat des d'antic propietat alodial del monestir de Sant Cugat del Vallès—, el castell i la vila de Montcada, el castell i la baronia de Cervelló amb la vila de Sant Vicenç dels Horts (1390) i el castell de Montornès (1393). El rei ven la senyoria d'aquest darrer, juntament amb el feu de Montornès, és a dir, els serveis feudals, mentre la monarquia es reté el mer imperi.⁵ Barcelona, i en nom de la ciutat, els seus consellers, continua exercint la jurisdicció senyorial sobre les anomenades baronies de la ciutat, com els castells de Montcada, de Montbui, de Montornès i de Cervelló, així com sobre la vila i el terme de Terrassa (Rovira, 2009: 12) a la segona meitat del segle xv.

Com es pot comprovar, no hi ha mencions a terres de Premià. La meva opinió és que, si no n'hi ha, és perquè el castell de Vilassar no hi exercia domini, pel fet que es trobava en mans dels senyors de la *domus* de Premià i/o d'altres senyors civils o religiosos (Cuadrada, 1988c: 32). A més de les senyories laiques i eclesiàstiques, hi ha els que podríem anomenar pseudoabsents de domini. Em refereixo als homes i dones de les franqueses de Montcada i de les del Vallès.

Les franqueses⁶

Mossèn Pau Vinyoles i Torres (1923) publicà els documents relatius a les franqueses del Vallès, del Maresme, del Llobregat i d'altres llocs de Catalunya, tot transcrivint un manuscrit dels segles xvi i xvii dipositat al Col·legi d'Advocats de Barcelona. Algunes de les escriptures incloses al *Manual* corresponen a documents copiats als Registres de Cancelleria de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA); d'altres, la majoria, són posteriors al període temporal al qual estic prestant la meua atenció. Les franqueses rurals són d'una precocitat extraordinària a Catalu-

⁵ Agraeixo aquesta informació a Ramon Sarobe, el qual està preparant un llibre sobre la història de Montornès.

⁶ Em baso en una antiga comunicació meua per bastir l'apartat, amb les actualitzacions pertinents.

nya i tenen major amplitud que a qualsevol altre lloc (Cuadrada, 1987: nota 26), probablement perquè és necessari atreure els homes i dones vers el camp, car les franqueses, seguint Font i Rius (1969), reflecteixen, durant l'alta edat mitjana, la condició de llibertat civil o d'exempció de prestació de les càrregues o impostos. Quan el sobirà o senyor jurisdiccional concedia carta de franquesa als habitants d'alguna vila o lloc, reconeixia un determinat estatut jurídic, o unes garanties de llibertat civil o política, o l'exempció de tributs. El monarca atorgava aquests privilegis per l'interès d'assegurar-se la fidelitat dels seus súbdits, o per atreure un contingent de nova població vers una vila de nova fundació o com a centre de colonització. El poder comtal o dels seus representants afavoria especialment els repobladors, i és això el que esdevé la força de les franqueses.

El punt de partida se situa al segle XI, juntament amb el moviment de les sagreres (Kennelly, 1968; Martí, 1988: 158-160; Bonnassie, 1994: 71-72; Palou, 2003: 41-59; Graupera, 2018: 47-52). A l'inici, les tinences hereditàries són les que en surten més reforçades, però, a poc a poc, la franquesa guanya terreny: l'ús de noves terres per als ramats a canvi d'un pagament al comte —*pasturaticum*—; després, la reunió de diverses comunitats en un conjunt d'autodefensa i explotació col·lectiva —*adempamentum*—, dirigit pels *honesti viri*, els *boni laboratoris*, en tot el vessant de la muntanya, als voltants de l'any mil. La possessió de terres ermes, la reducció de prestacions, l'abandó d'una part dels telonis, les exaccions d'impostos senyorialis o d'herència i el control de la justícia rural són els factors essencials de les cartes de franquesa. El poder conserva prerrogatives importants del comte o del rei i l'anticipació és absoluta: el Vallès, com Girona i Urgell, vers el 1000 (Mallorquí, 2009: 117-148; Ruiz Gómez, 2011: 113-131). El 8 de gener de 1025 se signa l'acta de franqueses que el comte de Barcelona, Berenguer Ramon I, la seva esposa Sança i llurs fills concedeixen als habitants de la ciutat i del comtat (Font i Rius, 1969: doc. 15). El document presenta un cert nombre de clàusules que permeten definir el contingut mínim de les franqueses, estructurat en privilegis de dret privat i de dret públic. Els primers són relatius al règim especial de la terra i a la llibertat dels i de les que hi viuen: la terra és lliure, desgravada de qualsevol cens, i la concessió es fa extensiva a tots els béns mobles. Els segons abasten drets legals, com el de poder ser jutjats pels seus propis tribunals i institucions. Però, anant més enllà, cal remarcar a qui es dirigeix el privilegi. D'antuvi, a tots els habitants de la ciutat de Barcelona, al seu suburbi, a tot el comtat, *tam religiosis quan laicis*, i també al castell d'Olèrdola, al Penedès, i al Vallès: considerats com les marques, les fronteres de la ciutat. Terres dels llinars, amb àmplies zones ermes. Això significa que l'interès poblacional comporta la concessió d'avantatges distints dels d'altres àrees.

Si bé aquestes són les primeres referències a les franqueses del Vallès, no seran pas les úniques. La documentació ens aporta dades, moltes i de molt suggerents, que faciliten el seguiment de la seva evolució. El *Liber Feudorum Maior* recull l'extracte de les franqueses que concedí el comte a Bernat de la Roca i a Ramon Guillem sobre les parròquies de l'Ametlla, la Garriga, Samalús, Llerona, Granollers, Palou, Martorelles, Vilanova, la Roca, Balenyà, Premià i Cabrera. És evident que la majoria de pobles són vallesans, però també hi ha Premià i Cabrera, i no oblidem que, durant tota l'època medieval, el Maresme es considerà la marina, el maresme del Vallès. Per tant, terres de la senyoria de Sant Vicenç es veuen també afectades per aquesta concessió, de data incerta, però situada entre el 1035 i el 1076. El que sí que sé és que són posteriors a la donació de 1025. En l'intent de cercar algunes de les possibles causes de l'esforç de repoblament, recullo, a partir de la documentació dels mateixos anys, indicis que ofereixen força indicacions sobre aquesta qüestió. He emprat, per a tal fi, referències documentals del *Diplomatari del monestir de Sant Pol del Maresme* (Pons i Guri, 1966: 2-49). El 29 de gener de 1053, la comtessa-àvia Ermessenda ven un hort que el cenobi posseïa a Barcelona ciutat, i esgrimeix com a justificació la deplorable situació del monestir: que els monjos pateixen la màxima fam, no poden tornar a aixecar les seves parets i es troba en una situació ruïnosa.

Pons i Guri assenyalen que no hi havia antecedents del que podia haver passat; ara bé, vuit anys més tard, els comtes Ramon i Almodis concedien a Guillem Llobató masos i terres del cenobi, tot assenyalant que, com que els llocs del costat del mar havien sofert incursions de bàrbars —musulmans— i cristians, calia que els homes i dones restauressin, reedifiquessin i replantessin, és a dir: repoblessin. El monestir, a causa de les incursions, havia patit un abandonament total i passà a mà del comte Ramon Berenguer el Vell. La fam i la ruïna, doncs, regnava a la comarca de la Selva gironina i, en conseqüència, hi havia moltes terres i masos deshabitats. Així, el que el document transmet és l'interès del poder en repoblar i restaurar l'activitat agrària. No oblidem que el Maresme segueix, tot resseguint la costa, el camí que aconduïx a la ciutat comtal i, per tant, la situació de la població maresmenca, havia de ser semblant.

El 1025 (o 1029), el comte Berenguer venia a Guadall un alou a Osona i a Barcelona, que incloïa algunes de les parròquies també esmentades en la concessió de les franqueses del Vallès. Fou molt usual la venda o donació de semblants privilegis, com podem comprovar pocs anys més tard, el 1058, en una convenença establerta entre Mir Geribert, la seva esposa Guilla i els seus fills, senyors d'Olèrdola i d'Eramprunyà, per una banda, i Ramon, comte, per l'altra. Mir Geribert i Guilla tenen comprades les batllies i franqueses del Penedès i del Vallès, tal com

consta en la relació dels seus béns. I en una altra convinença, de 1064, entre Bernat Guanalgot i Ramon, es deixa ben clar l'acord pres de no fer cap mal a les franqueses que els comtes tenen a qualsevol lloc sota el seu domini, les quals alguns homes tenen per ells; és a dir, les terres franques, des de bell antuvi foren susceptibles de venda i concessió, com els feus, els alous, els castells i els masos. Així, les franqueses són definides per la necessitat de repoblació i objecte de transacció. L'existència de terres franques a les nostres contrades, abans de les referències del capbreu, la trobem en documentació de diversa índole. Dos masos a Premià, el 1142, limiten *in alodio de francheza*; el 1169; una donació d'un camp a la Canonja termena amb la franquesa de Montcada; el 1190, Guillem de Montornès ven un alou situat a Premià, les llandes del qual són franqueses de la Roca, un alou del rei i la franquesa del rei. O sigui, durant el segle XII, almenys parcialment, les franqueses primigènies havien passat a mans dels Montcada, i d'aquí la distinció entre les franqueses del rei o del Vallès i les de Montcada.

El 20 de juliol de 1219 el rei Jaume confirma als homes i dones de les franqueses del Llobregat, Vallès i Maresme els privilegis, i reconeix haver concedit amb anterioritat la procuració de les franquícies a Berenguer de Santa Eugènia, el qual, en aquest moment, revoca. A continuació, el 1267, es ratifica a la gent de les parròquies de Corró d'Amunt i d'Avall, Marata, Llerona, Samalús i altres llocs del Vallès i del Maresme totes les cartes concedides, assegurant la impossibilitat de venda o d'alienació, a més d'eximir-la de qualsevol terç. Tampoc no ha de respondre de cap deute o crim, només al batlle reial. Pere el Gran, el 1283, torna a confirmar la concessió. Tanmateix, el següent document, redactat el 1340, mostra que les franqueses eren propietat de Berenguer de Sentmenat, per donació dotal de Francesc Marqués a Alamanda, filla seva, que es disposava a casar-se amb Berenguer. Per sostreure's d'aquest domini, els homes de franquesa paguen 15.000 sous. El rei els promet que no els vendrà, alienarà, permutarà, ni separarà de la Corona. Els allibera de Sentmenat i, en una carta adreçada als prohoms, en consideració del pagament efectuat, els eximeix del pagament de cens al rei o al batlle durant tres anys.

Oliva (2019: 266-267), basant-se en les anotacions dels *Speculos* conservats a l'AMSMB, presenta el cas dels Verivol de Cabrils, els quals no apareixen en la taula 1, però sí en les afrontacions de peces de terra propietat d'alguns d'aquests masos. Oliva recorda que l'origen de l'honor o domini de Montcada es pot anar a cercar al castell de la Roca del Vallès. Inclou el regest d'una concòrdia de 1356 entre Pere des Bosch i els sis masos de la franquesa de Montcada: Colomer, Abril, Riera, Soler, Serra i Oliu. Es diu que seran propis, solius i afocats de Pere des Bosch, en contrast amb els del Vallès, teòricament enfranquits des de 1340. Siguí

com sigui, són exemple clar de la multiplicitat de dominis, i s'explica alhora que hi hagi trossos de terra que depenen de la Confraria de Cardedeu: el 12 de maig de 1272 el rei Jaume el Conqueridor concedí un privilegi a Cardedeu per a poder aixecar la vila amb els rèdits de les franqueses (Font i Rius, 1969: 447-448).

El Capbreu del Castell de Burriac: jurisdiccions

CONFESSOR	DATA	LLOC	DOMINI
Ballot, Guillem	1355/12/01	Argentona	Castell
Fuster, Pere	1355/12/01	Argentona	Castell
Torrent, Bernat	1355/12/01	Argentona	Castell Mas Bartomeu de Cabrera Hereu del mas Canyet de Cabrera
Far, Bernat, i Elisenda, hereus del mas Far	1355/12/01	Argentona Mataró Argentona	Castell
Ferrer, Guillem	1356/12/28	Argentona	Castell Hereu del mas Cirers Berenguer Batlle
Roqueta, Jaume	1356/12/28	Argentona	Castell
Moyó, Berenguer, Pere, i fill	1356/12/28	Argentona	Castell
Ferrer, Berenguer	1356/12/28	Argentona	Castell
Ponç, Guillem, i Bartomeva	1356/12/28	Argentona	Castell
Moyó, Guillem	1356/12/28	Argentona	Castell Hereu de Pere Riera, difunt
Juglar, àlies Riba, Guillem, i Sança, hereva	1356/12/28	Argentona	Castell
Bova, Bernat	1356/12/28	Argentona	Castell
Gil, Guillem	1356/12/28	Argentona	Castell
Fredavila, Guillem, del mas Viver	1356/12/30	Argentona	Castell Alou de la capella de Santa Maria de Viver
Cabot, Pere	1356/12/30	Argentona	Castell

CONFESSOR	DATA	LLOC	DOMINI
Mateu, Guillem de, i Alamanda, hereus	1356/12/30	Argentona	Castell Mas Esteve, àlies Antic Pons Mas Pujol, àlies Oliver Hereu del mas Rovira Hereu del mas Far
Novell, Pere	1356/12/30	Argentona	Castell
Seguera, Pere, tinent del mas Aparcet de Mataró	1356/02/05	Mataró	Castell
Cirers, Guillem de	1354/02/06	Argentona	Castell
Riudemeya, Lledó de	1356/02/08	Argentona	Castell
Gener, Francesc, i Elisenda	1356/02/06	Argentona	Castell
Rovira, Guillem, i Sança, hereva i propietària	1356/02/08	Argentona	Castell
Ferrer, Bernat	1356/08/26	Argentona	Castell
Ametller, Jaume, hereu	1356/08/26	Argentona Cabrera	Castell
Rispau, Arnau, hereu del mas Camp	1356/08/26	Argentona	Castell Hereus de Salvador Feliu Bernat Bova
Puig, Jaume dez	1356/08/26	Argentona	Castell
Bartomeu de Pins, Arnau	1356/08/26	Argentona	Simó Colomer, franquesa de Montcada
Espinalp, Arnau	1356/08/27	Argentona	.
Espinalp, Alamanda d'	1356/08/27	Argentona	Castell
Verdeguera, Margarida	1356/08/27	Argentona	Castell

CONFESSOR	DATA	LLOC	DOMINI
Seguí, Pere, i Alamanda, hereus	1356/08/27	Argentona	Castell
Boscà, Bernat	1356/08/27	Argentona	Castell Hereus Cabots, Seguí i Berenguer Batlle Hereus del mas Gil
Cabot, Guillem, hereu del mas Cabot inferior	1356/08/27	Argentona	Castell
Canyet, Pere	1356/08/27	Argentona	Castell
Febrer, Jaume	1356/08/27	Argentona	Castell
Estevena, Pere	1356/08/27	Argentona	Castell
Beatriu, Francesc	1356/08/27	Argentona	
Lledó, Martí	1356/08/27	Argentona	
Estrany, Pere	1356/08/27	Argentona Mataró	Castell Berenguer Ros de Mataró Pere Bellot de Mataró Francesc Isern de Mataró Pere Feliu Bernat Ferrer de Mataró
Ballot, Berenguer, tutor	1356/08/27	Argentona	Castell
Joan, Guillem, i Benecasa, hereus	1356/08/27	Argentona	Castell
Batlle, Berenguer	1356/08/27	Argentona	Castell
Rispaula, Guillema, vídua de G. Rispaula i hereva del mas Rispau del Cros	1356/08/27	Argentona	Castell
Lledó, Pere, hereu de la borda Lledó	1356/08/27	Argentona	Castell, hereus dels masos Verdaguer, Croanyes, Estevena, Lledó i Pins
Pou, Berenguer, de Mataró	1356/08/27	Argentona	Castell
Abella, Pere	1356/08/27	Argentona	Castell
Lledó, Arnau	1356/08/27	Argentona	Castell

Taula 2. Confessions d'Argentona.

La primera pregunta que se'm pot plantejar és per què divideixo el capbreu en dues parts, que no és una partició per motius d'estructura del capítol, ni respon tampoc a una intencionalitat discursiva. Separo les confessions dels pagesos d'Argenton de les dels de Vilassar per una raó de pes: perquè així apareix al mateix capbreu. Quan s'arriba al foli 63, sota la numeració corresponent, a dalt de tot a la dreta, ve escrit: *Primo Sancti Vicencii*. I a la ratlla següent, abans de la confessió de Guillem Ballot, s'anota: *Incipit hic Capibrevium Castri Sancto Vincencio*. Significa que abans hi havia «el primer de Sant Vicenç» i a continuació «comença aquí el Capbreu de Sant Vicenç». És a dir, Pere des Bosch tenia ben clar que hi havia dues jurisdiccions: la del castell de Vilassar i la del castell de Sant Vicenç (Burriac). Carreras Candi (1900 [1982]: 172) ens aporta que existí, ja passat el 1424, una divisió entre els diferents successors dels castells de Vilassar i de Sant Vicenç. La mostra rau en l'autorització a capbrevar concedida per la reina Maria el 1435: Miquel des Bosch s'atribuí el de Vilassar, mentre Lluís i Pere el de Burriac. Però de Lluís des Bosch, un any més tard, ja no se'n parla, i s'esmenta tan sols Pere com a únic senyor de Sant Vicenç.

Però, podia ser possible això? Un castell abandonat mantenia els seus drets senyoriais? Sortosament, una vegada més, el mestratge de Josep M. Pons i Guri és capaç de resoldre un problema que, d'antuvi, sembla una incongruència. Ell es trobà quelcom similar en el cas del castell de Montpalau. Ens explica que en els darrers anys del segle XIII l'abandó de la fortalesa és palpable, no hi ha esment de castlans residents, ni de la capella. Si aquests elements restaven ja en el record, no succeïa el mateix quant a la jurisdicció del seu terme, cada vegada més florent en la seva organització (Pons i Guri, 2004: 527). En altres paraules: conservà la seva personalitat jurídica, com si res no hagués passat, i per dret imprescriptible, o sigui, que no podia perdre vigència o validesa. A continuació, el mestre cerca els orígens de la modalitat de la imprescriptibilitat, remuntant-se a la primera ordinació jurídica catalana, basada en el *Liber Iudicum*, tot citant un cas d'un *iudicatum* del 1161 resolt en favor de l'Església d'Urgell; un altre, el 1196, per a la Seu de Barcelona; i un tercer, el 1200, per a l'Església de Solsona. Ara bé, per si hom li rebut la prova amb l'argument que són judicis eclesiàstics, afegeix que, a partir del text dels Usatges, es veu que el principi de la no prescripció afecta no només les esglésies sinó que pertany igualment a les potestats i castells termenats.

Diu l'Usatge 114: *Hoc quod iuris est sanctorum, vel potestatum, vel castrorum terminatorum nemo potest eis impedire, nec pro iure seu defendere, nec detinere etiam longinqua ducentorum annorum possessione*. El text en català diu: «Aço que es dret dels Sancts, ó de les potestats, ó de Castells termenats null hom nols ho deu empatxar ni defendre per son dret ne encara per longa possessió per

docents anys.» No entro aquí a discutir si la commemoració de Pere Albert assolí més autoritat que l'Usatge (Benito, 2012: 226), o si l'al·lusió als castells termenats fou afegida posteriorment. El que sí que adquireix una rellevància capital, per al capbreu, és que la jurisdicció de Burriac es manté intacta encara que el castell no estigui habitat. El principi d'imprescriptibilitat va ser referendat en la Sentència Arbitral de Guadalupe, on es mostra la voluntat de conservar les jurisdiccions dels castells termenats, fins i tot dels enderrocats. Encara a les darreries del segle xv hi havia, doncs, la voluntat de no interferir en les jurisdiccions de barons per causa de domini en jurisdicció castral, a més de la de no alterar les obligacions emanades per respecte de senyoria de castell, lloc, terme o jurisdicció; ni anava en contra en cap qüestió respecte de les jurisdiccions o preeminències dels senyors dels castells.

En el llistat dels 47 confessants de Burriac podem veure que un té terres que depenen de l'alou de la capella de Santa Maria del Viver —l'únic domini eclesiàstic— i un altre és de la franquesa de Montcada. La resta (26) pertanyen al castell o tenen com a senyor un altre mas pagès, xifra que representa més de la meitat, un 55,31%. És, doncs, un fet a recalcar, que ens indica la gradació feudal traslladada al camperolat.

Un capbreu de 1354 i... de 1424

Des de l'inici del manuscrit del capbreu es fa constar que és un trasllat (com es pot comprovar a la imatge 1, més avall):

Sig+um mei, Iohannis de Molis, auctoritate Regia, notarii publici per totam terram et dominacionem illustrissimi domini Regis Aragonum, tenentis scripturas scribanie Petri de Fonoyeda, quondam, auctoritate Regia notarium ex comisione michi facta per Berengarium Simonis, filium Francisci Simonis, quondam, notarium ville Granullariorum, peties quem dictem scripture detinebantur, qui hoc instrumenta repertum firmatum inter prothocolla dicte scribanie, sub dicto calendario iuxta cursum ipsius Petri notarii et auctoritate honorabile vicarii Barchinone, in hanc publicam formam redigens scribi feci et clausi die sabbati XV^a die mensis Aprilis, Anno a Nativitate Domini M^o CCCC^o XX° quarto.

Aquesta signatura, que es repeteix a cadascuna de les confessions, pertany a Joan de Moles. Notari públic, propietari de l'escrivania de Pere de Fonoyeda (el notari que avalà el capbreu de 1354-1355), tot complint la comissió que li ha fet Berenguer Simó, fill de Francesc Simó, notari de Granollers, ha escrit i clos en forma pública el document, tal com consta als protocols de dita escrivania, l'any de la Nativitat del Senyor de 1424. Per tant, la qüestió rellevant és: per què es reescriu

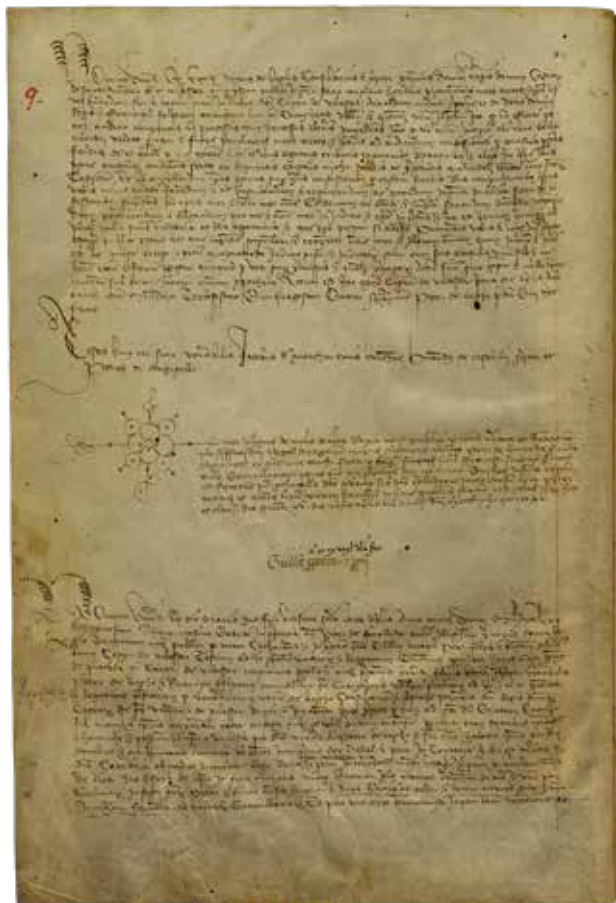
el capbreu? Qui endega aquesta iniciativa el 1424 és Pere des Bosch, el net homònim del Pere des Bosch de 1354 (Oliva, 2001: 94-95). Per entendre-ho, crec que és adient fer un resum, el més sintètic possible, de la situació al Principat, dins de la política general de la Corona d'Aragó, acompanyat de les notícies més rellevants de la història de les nostres contrades,⁷ en el període comprès entre 1354 i 1424.

Repassem en primer lloc els esdeveniments corresponents a aquesta part de regnat de Pere III. El 1352 Pere des Bosch el Vell compra els castells de Sant Vicenç i de Vilassar i pren possessió de la senyoria (Cuadrada, 1986a: 179-199). L'1 d'abril de 1354, al castell de Vilassar, comença a registrar-se el capbreu. El 12 del mateix mes rep el privilegi reial de mixt imperi i jurisdicció civil sobre la senyoria. El 22 de desembre de 1354 es reconquereix l'Alguer. El 1356 se signa el Conveni de Pina, acord entre Pere el Cerimoniós i Enric de Trastàmara per a lluitar contra Pere I el Cruel de Castella; és a dir, s'inicia la guerra dels Dos Peres. El 1358 esclata una altra revolta a Sardenya, encapçalada per Mateu Doria. El 1359 la Diputació del General adquireix el caràcter d'organisme permanent amb jurisdicció sobre tot Catalunya. El 1360, a l'abril, té lloc la batalla de Nájera —que no s'ha de confondre amb la de 1367—, on Pere I de Castella derrota les tropes catalanes dirigides per Enric de Trastàmara. El mateix any fineix la guerra contra Gènova. El 16 d'octubre Pere des Bosch compra al rei, a carta de gràcia, el mer imperi i l'alta jurisdicció per 12.000 sous (Cuadrada, 1988a: 140-143). El 13 i 14 de maig de 1361 se signa la Pau de Deza entre Pere I de Castella i Pere el Cerimoniós. El 15 de novembre de 1362 se celebra l'obertura de les Corts de Montsó, en les quals es perfila més la Diputació del General o Generalitat de Catalunya. Del 2 de juliol de 1363 data la Pau de Morvedre entre els Dos Peres; i el Tractat d'Uncastillo, pel qual Carles II de Navarra negocia amb Pere el Cerimoniós una aliança contra Castella i França, i el repartiment del territori castellà. El mes d'octubre s'estableix l'Acord de Binèfar: Enric de Trastàmara es compromet a lliurar a Pere el Cerimoniós el regne de Múrcia, la ciutat de Conca i altres llocs fronterers, quan, per mitjà del seu ajut, arribi al tron. El 1364 es registra una nova insurrecció del jutge Marià IV d'Arborea, a Sardenya, contra Pere el Cerimoniós.

El 24 de juliol de 1364, el rei, amb un donatiu de 12.000 sous avançat per alguns prohoms de les parròquies de Vilassar i Argentona, recompra a Pere des Bosch les jurisdiccions que li havia venut quatre anys abans, i les encomana al veguer de Barcelona. El rei promet no separar l'alta jurisdicció de la Corona. El 19 d'agost Pere des Bosch protesta al veguer «aserca de que volia erigir costell y enderrocar lo que Pere des Bosch tenia ja erigit». El 22 de gener de 1367 el rei con-

⁷ Per a desenvolupar aquest apartat empro bibliografia ja citada i coneguda. Per als Des Bosch, Oliva (2000, 2001); per a la redempció del Patrimoni Reial, Ferrer Mallol (1971); per al sacramental, Ferrer Mallol (1995) i Cuadrada (1987, 1988), a més d'estudis específics i més recents sobre Mataró, Vilassar i Argentona.

cedeix un privilegi a favor dels prohoms que havien avançat els 12.000 sous i els autoritza a escollir un batlle entre ells perquè exerceixi les jurisdiccions sobre els que no han pagat, un privilegi que havia de ser vàlid quan tothom ho fes. El 15 de juny de 1367, de nou s'esmenta un privilegi reial a favor de des Bosch de cessió de les jurisdiccions civils, mer i mixt imperi. El 1368 Marià d'Arborea ocupa Sàsser i gairebé tota l'illa, excepte Càller i l'Alguer. Pere des Bosch fa testament i el succeeix el seu fill Pericó, dit el Jove.

Imatge 1. Primer foli del capbreu.

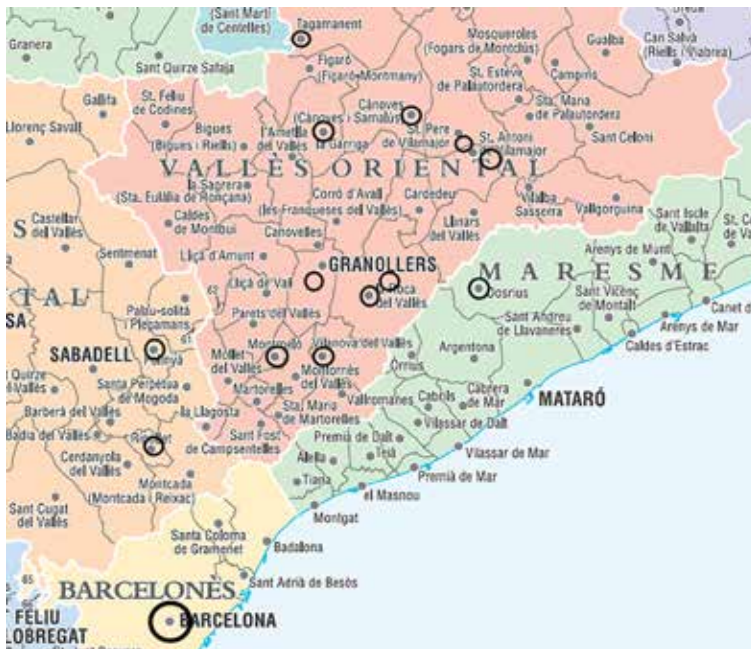
El desembre de 1373 es promulga la Pragmàtica de Barcelona. Reforma del Gran i General Consell mallorquí (Santamaría, 1980: 265-302). El 12 d'abril de 1375 es materialitza la signatura del Tractat d'Almazán entre Enric de Trastàmara —aleshores ja rei de Castella amb el nom d'Enric II, des de la mort del seu germà Pere I a Montiel— i Pere el Cerimoniós. Amb aquest tractat finalitza la guerra

contra Castella i es consagren definitivament les fronteres establertes en la Sentència de Torrellas. El 6 de març de 1378 té lloc una definició dels diners avançats per un grup de vilassarencs segons sentència arbitral, amb la finalitat de revertir les jurisdiccions civils, mer i mixt imperi a la Corona. L'11 d'octubre de 1378, el rei Pere arriba a un acord amb Gènova, que obliga les dues parts a no donar ajut als rebels sards. El 1383, nou alçament a Sardenya i assassinat d'Hug III d'Arborea. Els quatre anys següents, fins al 1388, rebel·lió del comte Joan I d'Empúries, a qui ajuden les tropes gascones del comte d'Armanyac. El 31 d'agost de 1385, conveni de pau entre Elionor d'Arborea i Pere el Cerimoniós. L'any 1386, una actuació del sagramental al poble de la Roca, que pertany a Pere Arnau Marquès, se salda amb tala d'arbres, derrocament i crema de cases, molins i colomars, i altres danys. Pericó des Bosch fa testament i el succeeix el seu germà Miquel (Oliva, 2000: 31-32). El 5 de gener de 1387 mor Pere el Cerimoniós i el seu fill, Joan I, és proclamat rei.

Veiem ara els esdeveniments locals i els fets dels regnats de Joan el Caçador i Martí l'Humà, fins al Compromís de Casp. El 1388 es perd el Ducat d'Atenes. L'any 1388 o 1389, els habitants de les parròquies que formaven part del terme del castell de Mataró refusen d'acatar l'ordre de recollida dictada per Pere Arnau Marquès; en uns avalots, assalten el castell (Pons i Guri, Llovet, 1982: 31-36). El novembre de 1389 les tropes del comte d'Armanyac saquegen el Rosselló i l'Empordà. L'abril de 1390 es retiren les tropes del comte d'Armanyac i es perd el Ducat de Neopàtria. El 19 de maig de 1396 mor Joan I, i el succeeix el seu fill. El 3 d'octubre es produeix la invasió de Catalunya per les tropes de Mateu de Foix, que defensa els seus drets al tron com a marit de Joana, filla de Joan I, en contra de Martí. El 1391 els homes —i alguna dona— del sagramental participen en el pogrom contra els jueus: assalten el Castellnou, obren la Cúria, cremen les escriptures, escorcollen les cases i maten jueus. El 1398 les franqueses del Vallès i del Maresme aconsegueixen el privilegi reial de redempció de domini; el rei Joan I els concedeix que siguin *vicus et membris civitatis Barchinone*, i els promet que mai no se les separarà de la ciutat (Cuadrada, 1988a: 657). El 1405 el rei ven el mer i mixt imperi, host i cavalcada de la Roca del Vallès a Ramon de Torrelles. El 1406 Martí l'Humà incorpora el comtat d'Empúries a la Corona. El 1408 el monarca ven el castell de Montbui, al Vallès, a Ramon de Torrelles i, un any després, el mer imperi de Montmeló al monestir de Sant Pere de les Puel·les. El 30 de juny de 1409 s'esdevé la batalla de Sanluri, amb la derrota de l'exèrcit sard del vescomte de Narbona, Guillem II, jutge titular d'Arborea. El 25 de juliol mor Martí I de Sicília, dit el Jove: Sicília es reincorpora a la Corona d'Aragó. El 29 de març de 1410 se signa un conveni de pau entre Pere Torrelles, representant de Martí l'Humà, i Leonardo Cubello, descendent dels antics jutges d'Arborea. Els radicals, partidaris del vescomte de Narbona, continuen la lluita. El 31 de maig

mor Martí l'Humà i s'obre la crisi successòria. El 24 de juny es duu a terme el Compromís de Casp, en el qual Ferran de Trastàmara és elegit rei de la Corona d'Aragó.

Com podem suposar, ateses les greus i variades dificultats de la política exterior, des de la segona meitat del segle XIV les rendes ordinàries i extraordinàries del rei són insuficients per a afrontar les despeses creixents de la Corona, immersa en contínues guerres i havent de sufocar revoltes seguides. Aquest és el motiu que obliga a alienar els béns del Patrimoni Reial. Però hi ha un problema: la manca de finançament. Per tant, per poder reunir les quantitats necessàries per a pagar la redempció i les despeses, els municipis són autoritzats a repartir talles entre els veïns, vendre censals amb la garantia de la població i crear impostos sobre les collites o sobre el consum. Dins d'aquest context, és interessant visualitzar els llocs del Vallès en tràmits de redempció jurisdiccional en temps de Martí l'Humà. No és pas cap casualitat que coincideixin amb els antics llocs de les franques:

Mapa 3. Llocs en tràmit de redempció jurisdiccional (1396-1410).

Després de la mort de Martí l'Humà, de l'Interregne i de l'entronització de Ferran d'Antequera, les Corts de Barcelona de 1413 atorguen un donatiu de 100.000 lliures per a invertir en la recompra de jurisdiccions i restauració del Patrimoni Reial. Durant el regnat de Ferran I s'inicia una onada de processos de recuperació que, en moltes ocasions, com en el cas dels castells de Vilassar, Sant Vicenç i Mataró, culminen el 1419, ja en època del seu successor.

Continuo aquesta breu relació amb els assumptes més rellevants dels temps de Ferran I i d'Alfons IV, fins al 1424, data de la còpia del capbreu. Pel maig de 1413, revolta de Jaume d'Urgell, la qual s'acaba el 31 d'octubre, amb la Capitulació de Balaguer, capital dels dominis de l'aspirant. El mateix any, atac del sacramental al castell del Far, del donzell Riambau de Corbera: «talaren vinyes i arbres i enderrocaren molins i altres.» Hi participen dinou vilassarencs, encapçalats per Guillem Eroles senyor i Pere Eroles, amb 160 pagesos de quinze parròquies. Els encausats declaren que Eroles els digué «que no haguessin pahor, que los senyors de consellers ho emparaven». Denunciats per Riambau de Corbera, són sotmesos a un procés de pau i treva, i els promotors empresonats a Dosrius i Collsabadell. L'1 de març de 1415 Ferran I nomena el seu fill segon, Joan, vicerei de Sicília. El mes de maig esclata una insurrecció quasi general a Sardenya. El mateix any, el rei atorga el perdó a vuit empresonats del sacramental pels fets contra el castell del Far de tres anys abans, previ pagament de 3.000 florins. El 1415 o 1416 (Salicrú, 1998: 6-14) es produeix l'assalt, incendi i destrucció del castell de Mataró per part d'una seixantena de persones del sacramental procedents de disset pobles del Maresme i del Vallès, entre els quals tres homes de Vilassar encapçalats per Pere Eroles. L'atac dura tres dies, comença el Dijous Sant, quan calen foc al castell, que queda reduït a cendres, així com a les construccions de l'entorn, incloses una font i una capella. L'endemà talen arbres i vinyes, i el Dissabte Sant destrueixen un porxo de la plaça i un forn, símbols del poder senyorial. El març de 1416 el rei arriba a un acord amb els revoltats sards i es pacifica l'illa; el 2 d'abril mor Ferran I. Alfons, dit el Magnànim (IV de Catalunya, V d'Aragó, III de València i I de Mallorca) és proclamat rei. El mateix any concedeix el privilegi al terme del castell de la Roca. El 18 de desembre, el batlle general dona vuit dies a Joana de Màrgens, hereva del castell de Mataró, per restituir el preu del castell i remetre'l, amb totes les seves jurisdiccions, al Patrimoni Reial. El 8 d'agost de 1418 els habitants del terme del castell de Mataró ofereixen 6.500 lliures al rei per tornar al Patrimoni Reial.

L'1 de març de 1419 el rei autoritza als habitants del terme de Mataró a reunir-se, nomenar síndics per poder vendre censals i violaris, i recaptar impostos per aplegar els diners necessaris per reemborsar el castell al Patrimoni Reial. El 26 d'abril, nova autorització per recollir 4.000 florins d'or que han manllevat; dos dies més tard, el rei rebutja el recurs presentat pels propietaris del castell contra l'acord de declarar-lo lluiblé. El 29 d'abril el rei autoritza el batlle general a reintegrar a la Corona les jurisdiccions de Vilassar i Argentona, que posseeix Miquel des Bosch, el qual rondina. L'11 de maig, els quitadors del Patrimoni Reial consignen a la Taula de Barcelona 6.500 lliures a favor dels Màrgens, 2.200 de les quals procedeixen del donatiu dels habitants i 4.300 són a compte del donatiu de 100.000

lliures aprovat en les Corts de 1412-1413 per a restitució del Patrimoni Reial; el 13 de maig els Màrgens signen la revenda del castell de Mataró a la Corona, i es concedeix una altra nova autorització reial als mataronins per a vendre violaris i censals, a fi de manllevar 1.500 florins d'or per a despeses, salaris i treballs. Finalment, el 27 de juny, Alfons el Magnànim, des del monestir de Sant Cugat, signa el privilegi que retorna perpètuament les parròquies del terme del castell de Mataró al Patrimoni Reial. La justícia i el govern seran exercits per un batlle nat a Mataró. Les parròquies de Mataró i Llavaneres podran escollir cada any quatre jurats i vuit consellers. El Patrimoni Reial cobrarà pels seus drets jurisdiccionals, monopolis i propietats (*Els Llibres*, 2020: 57-67). Els Màrgens presenten recursos i greuges a les Corts. El 25 d'agost el rei declara lluides les jurisdiccions dels castells de Sant Vicenç i Vilassar, excepte la civil. L'1 de setembre el rei valora les jurisdiccions en 10.000 sous; i el 5 es duen a terme els Consells Generals dels vilassarencs i argentonins per nomenar procuradors i vendre censals per a pagar el donatiu de 10.000 sous que dipositen a la Taula de Canvis de Barcelona, i, «per so de viafors y repicament de campanes de l'església parroquial d'aquesta parròquia tal com és costum», s'apleguen 45 vilassarencs a la plaça del Mercadal i designen com a síndics procuradors Nicolau Morot i Bernat Serra. El mateix dia, i de la mateixa forma, es reuneixen 56 argentonins i trien com a síndics procuradors Pere Ballot i Joan Cruanyes. El 25 d'octubre, una pragmàtica reial firmada per Alfons el Magnànim a Sant Cugat del Vallès aprova els primers privilegis conjunts de Vilassar i d'Argentona (Oliva, 2000; Subià, 2019a), malgrat el rebuig dels Des Bosch. El lloctinent del batlle general rep l'homenatge, nomena batlles i exerceix les jurisdiccions. Els batlles són Pere Eroles, de Vilassar, i Pere Bramona, d'Argentona.

El 17 d'agost de 1420 Alfons derrota els rebels sards, i el vescomte de Narbona li ven tots els seus drets sobre l'illa de Sardenya; el mes d'octubre les tropes catalanes fracassen en el setge de Bonifacio (Còrsega). El 8 de juliol de 1421 Joana de Nàpols reconeix Alfons el Magnànim com a hereu i lloctinent general del reialme; a l'octubre es lliura la batalla de Foç Pisana, en què les tropes reials vencen els genovesos. Els Màrgens reclamen i recuperen la castlania de Mataró, però no el castell. El 15 de febrer de 1421 es concreten diversos aspectes del privilegi de Vilassar i Argentona, com són la facultat de reunir-se sense intervenció del batlle general o del seu lloctinent, sempre que en dites reunions es tracti d'establiments de censals morts, delmes, vintès o altres tributs. El juny de 1422, Alfons el Magnànim signa una treva amb el duc de Milà, Felip Maria Visconti, i amb els genovesos. El juny de 1423, Joana II de Nàpols revoca l'adopció d'Alfons el Magnànim en benefici del duc d'Anjou. Aixecament del poble de Nàpols contra Alfons IV (Cuadrada, 1986b: 269-309). El 15 de juliol, Antoni Ros, forner de Barcelona, signa una època de 200 florins a Guillem Vehil, clavari de la Universitat de Vilassar i Argentona, per can-

cel·lació de deute; rep 150 florins de mans de Pere Eroles, de Vilassar; i 50 de mans de Pere Croanyes, d'Argentona. L'11 de febrer de 1424, nova revenda del castell de Mataró al rei. El mes de setembre, Baltasar de Màrgens restitueix el castell al rei. El 8 de novembre, el rei incorpora les parròquies del terme de Mataró a la ciutat de Barcelona, mitjançant la figura jurídica del carreratge (*Els Llibres*, 2020: 67-73; Salicrú, 2000; Cuadrada, 1988a: 658).

No hi ha la mateixa sort a tot arreu. El rei necessita la noblesa per a la guerra a Itàlia i pronuncia una nova sentència, mitjançant la qual es retornen les jurisdiccions de Vilassar i Argentona als Des Bosch. La revocació se signa el 10 de desembre. Aquesta és la resposta a la pregunta que he formulat més amunt: Miquel des Bosch reforça simbòlicament i jurídicament el seu domini tot fent reescriure el capbreu que manà confeccionar el seu avi (Castillo, 1990: 102).

Les ànsies de llibertat i de millor vida

La segona i darrera qüestió és la de si l'origen d'aquesta voluntat recurrent dels pobles de les baronies de Mataró i Sant Vicenç-Vilassar neix a les darreries del segle XIV, com sembla, segons el que s'ha relatat més amunt, o si cal anar a cercar-lo més enllà. És evident que la personalitat d'aquestes contrades ve marcada per la seva pròpia evolució històrica, que no és generalitzable arreu de Catalunya. Al meu entendre, la lluita per l'enfranquiment arrela en els temps ben llunyans d'aquella primera acta de franqueses de 1025. Després hi ha moviments gens menyspreables, protagonitzats per pagesos de Vilassar o Argentona, que apunten a la mateixa intenció.

Vaig documentar el judici contra Pere de Sant Vicenç i Ramon de Cabanyes el 1172 (Cuadrada, 1988a: 388-389) i Benito (1990: 15-27) aprofundí en la sentència posterior de 1172 entre el monestir de Sant Marçal del Montseny i els homes del seu alou, al terme del castell de Burriac, en la qual apareixen Pere Tria, Guillem Malhivern i Ramon Morot. Més endavant, el 1333, Romeu de Vilalta (sacristà), Arnau de Mas (canonge) i Bertran de Seva i Jaume de Montjuïc (jurisperits de Barcelona) envien una carta a Pere de Fontanella, rector d'Argentona, i a Ramon Jutglar, Bernat Lentiscrà i Pere Castell, capitans del sacramental, parroquians d'Argentona, els quals es congreguen al fossar de l'església, en presència de Berenguer de Sant Vicenç i de Pere de Guàrdia (escrivà), Bernat de Castellterçol, Bernat Cabot i Arnau sa Fonoyeda (prevere). En aquesta carta s'explica que aquests darrers han rebut una lletra de Pere Barrot, tramesa per Berenguer de Sant Vicenç, on s'explica el problema causat per l'embargament realitzat pel senyor castral a uns emfiteutes, i alhora Berenguer es queixa del paper concedit al sacramental en aquest assumpte. Finalment, les parts convenen que Sant Vicenç té dret a emparar

la terra a aquell que no compleixi el contracte emfitèutic, qüestió que els del sagramental accepten argumentant que estan disposats a fermar dret tots els cavallers perjudicats per ells i a fer el que les lleis manin. Ara bé, amb el vistiplau de Barrot, de Mateu i de Bova. És a dir, l'autoritat es concedeix públicament als seus companys, pagesos com ells (Cuadrada, 1988a: 647-648).

Més endavant, a principis i mitjans del segle XIII, continuo trobant esments a les franqueses. En un establiment a sis peces de terra, atorgat per Guillem Ramon i el seu germà, a favor d'Apercet i la seva esposa Barcelona, de la parròquia de Santa Maria de *Civitatis Fracta*, el 8 d'abril de 1212, en donar la relació de les llinàries apareixen la franquesa d'Apercet, la de la Pujada, la dels establients i la de Dolça d'Ametller.⁸ Més explícit és l'establiment del mas Casola, d'Argentona, efectuat per Berenguer de Sant Vicenç a Pere de Riera i a la seva esposa Adaleis, el 26 de maig de 1256. Pere ha de pagar el cens convingut, *consuetum censum racione franchisesde*, però detalla tot allò al qual no estarà obligat, tot subratllant la condició d'excepcionalitat: ni quèstia, ni obra, ni tragina, ni fòrcia, ni ús ni cap altra servitud. Tampoc no els caldrà ser habitants o afocats, ni construir el mas ni tenir-hi cap persona que hi visqui.⁹ O el mas de Camp, concedit a Berenguer Dalier i a la seva esposa Guillema, també a Argentona; en aquest cas, Berenguer de Sant Vicenç els declara francs, ratificant que no els exigirà ni quèstia, ni obra ni guaita.¹⁰

El 1342, Berenguer de Sant Vicenç ratifica a Bernat Rispau de Camps, pagès d'Argentona, les mateixes possessions que tenia el seu pare, a més de concedir-li llibertat per formar part del sagramental:

Laudo, approbo, ratifico et confirmo vobis, Bernardo Rispau de Camps, de parochia Sancti Iuliani d. Argentona, et vestris, in dicto manso des Camps habitantibus, perpetuo totam illam franchitudinem quam dictus venerabilis Berengario de Sancto Vincencio et domina Saurina, uxor eius, parentesque meos, fecerunt Rispau des Camps, patri vestro, scilicet: de tragina, de guayta et de opera in castro Sancto Vincencio, et etiam de exorquiis, intestiis, et de redempcionibus, introitibus, exitibus, traginibus, de jovis, de batuda, et etiam de fideiussionibus, excepto de homine et muliere introitibus propter nupcias in manso Rispau, pro quolibet eorum XII denarii monete barchinonense de terno [...] et quod vos et vestri possitis manere in sacramentale sine condicione mei et meorum. (Cuadrada, 1991: 210; 1994: 67-80).¹¹

⁸ BC, Perg. 150, Reg. 12142.

⁹ AMSMB, 7.4.10_f.23v.

¹⁰ APCP, perg. 1. Lavi Pons em comentava que «eren ben generosos» aquests senyors de Sant Vicenç. «Si haguessin sigut eclesiàstics haurien tingut a sobre les prohibicions dels Concilis de Tarragona, que no deixaven donar llibertat als homes propis.» Jo afegeixo, deixant de banda la ironia: ben generosos i ben necessitats de diners.

¹¹ La meva el-lipsi.

És a dir, no ha de prestar ni quèstia, ni serveis, ni guaita, ni obra, ni tragi-na, ni jova, ni batuda, ni fermança, ni residència personal, ni remença. El preu d'aquesta confirmació i permís és de 500 sous, quantitat molt elevada i, proporcionalment, 50 vegades superior als contractes paral·lels de la mateixa zona en el mateix període temporal.

Presentar un cas així podria induir-nos a pensar que els *domini* tal vegada no veien amb mals ulls l'existència d'un cos armat dins les seves jurisdiccions, però res més allunyat de la realitat. El fet que algun noble, obligat per la seva deficient economia, obtingués diners mitjançant la venda de privilegis no és suficient com per a no copsar la veritable situació. Ben greu havia de ser, car a les Corts de Perpinyà de 1350-1351 Berenguer de Sant Vicenç, senyor de la Mogoda, en nom dels cavallers de la vegueria de Barcelona i del Vallès, sent procurador de la majoria dels *militēs*, reportés un greuge dient:

Que en la dita vegueria hi ha un malvat e terrible ús ho ley, que appellen sacramental, lo qual és contra Déu, ell Senyor Rey, e contra tota bona costuma, e per lo qual són seguits molts e fats e cruells dampnatges, axí com avalots sens tota raó, qu.els pageses del dit sacramental fan soven e envés los homens de paratge, e encara clergues e altres bones persones, axí com aquells qui no han raó ne coneixença, ne saben que.s fan.

Demana que siguin castigats pel rei i pels seus oficials perquè:

Han mort homens e cremats castells e alberchs de cavallers e d.altres, e açò no ces tot dia, ans per semblants cosses a.ffer e per semblants empeniments e ontes, sien vengudes totes les comunes que vuy són en lo món.

El senyor, fixem-nos-hi bé, considera i eleva a Corts el pensament i el temor de la noblesa enfront de les actuacions del sacramental: per aquests fets vergonyosos han aparegut les comunes (Sabaté, 2018: 145). En altres paraules, mercès als atacs i revoltes, els pobles han començat a prendre consciència de la seva força i han començat a aliar-se «comunament». Neix o es va consolidant la solidaritat col·lectiva en la defensa dels interessos compartits, que són antagònics als dels *domini*, òbviament.

Dos anys abans, el 12 de juny de 1348, l'homònim del senyor de la Mogoda, Berenguer de Sant Vicenç, però de Vilassar, considerant que Raimon Seguí, Bernat Boschà, Jaume Cabot, Guillem Gerald, Pere Cayet, Guillem Rovira, Pere de Far, Pere Esteve, Pere Verdaguer, Pere Lledó, Berenguer Moyó, Pere Gener, Jaume Ametller, Bernat de Riba, Guillem Ponç, Jaume Roca, Guillem de Cirers, Pere Serra, Bernat Egidi, Berenguer de Portell i Pere Estrany, homes propis, solius i afocats per raó del castell de Sant Vicenç, són obligats a fer exaccions, prestacions

i serveis —quèsties, jornals d'homes i animals, tragines, obres al castell i al molí, serveis de collita i batuda, castellatge, guarda de castell, recaptés i altres serveis forçats— excessius i contraris a la bona consciència, els eximeix d'aquestes obligacions «injustes» i els fa francs i lliures.¹² Els homes del terme d'aquest castell hauran de satisfer els censos agraris establerts a les cartes precàries i garantir uns serveis mínims: cada any un servei de tragina i una jova en època de sembradura amb un home, i la batuda amb un home i dos bous, o animals equivalents aptes per llaurar; una jova a l'època de la batuda amb un home i un animal idoni per batre; un home, un cop a l'any, per podar les vinyes. També hauran de fer obres forànies al castell quan calgui restaurar els seus murs. El vilatà Pere Estrany, tanmateix, és eximit de tot servei o prestació, i només haurà de satisfer el que consta a la seva carta precària. Sumem-hi l'acta d'enfranchiment dels pagesos de Sant Marçal del Montseny de 1365 (Cuadrada, 1988a: 467-469). A tot això cal afegir, i no és quelcom de poca volada, les estratègies territorials de la ciutat de Barcelona, fet que, juntament amb Joan Busqueta, vam titllar de «la ciutat a la conquesta del camp». Mitjançant la institució del carreratge, s'apropia de pobles i viles.

Aturem-nos, doncs, en la institució del carreratge, íntimament vinculada als privilegis atorgats el 1419 i 1424. La institució està molt relacionada amb la recuperació de les alienacions del Patrimoni Reial efectuades pels sobirans d'aquest segle, a causa de les seves permanents necessitats monetàries, per les nombroses guerres en què es veuen involucrats, com s'ha explicat més amunt. La problemàtica s'agreuja quan aquestes alienacions afecten la batllia i vegueria de Barcelona i del Vallès, ja que, segons un antic privilegi recollit en el *Recognoverunt Proceres*,¹³ aquests indrets mai no poden ser alienats del domini reial directe i caure en la dependència de senyors feudals. El privilegi atorgat a la ciutat el 1284, que es coneix també com a *Consuetuts de Barcelona*, s'estableix com a conseqüència de l'afebliment del rei Pere el Gran a causa de la croada del papa Martí IV secundada pels reis de França i de Mallorca. Presenta influències del dret comú i també del *Liber Iudiciorum*, agrupa 72 privilegis ratificats pel monarca a les Corts de Barcelona i 90 més concedits aleshores. El seu contingut es refereix al dret successori, al testament sacramental, als delmes, a les prescripcions, al dret de família, a les obligacions i contractes, a les servituds rústiques i urbanes, a les emfiteusis, als privilegis, a la usura i a l'organització municipal, a més de contenir regles diverses de dret mercantil, administratiu i processal.

¹² ACM71-6-T2-33.

¹³ *Item concedimus quod vicarie et baiulie que consueverunt respondere et esse de baiulia et vicaria Barchinone respondeant et sint de predicta baiulia et vicaria Barchinone, sicut fuit antiquitus consuetum.* Significa: «Concedim que la vegueria i la batllia que acostumava a ser batllia i vegueria de Barcelona, sigui batllia i vegueria de Barcelona, com antigament fou acostumat.»

Per cloure

Els homes del Baix Maresme es reuneixen en Consells Generals, autoritzats pel monarca, per endegar els preparatius necessaris per a fer front als donatius als quals s'han compromès entregar en pagament de les redempcions jurisdiccionals dels castells de Mataró i de Sant Vicenç-Vilassar, a les vespres de 1419:

los homens poblats en los termes dels castells de Vilassar e de Sant Vicenç e en las parròquies de Vilassar e de Argentona ab molts e insupportables treballs hagen treballat e treballen incessanment [...] sien premiats de privilegis libertats e beneficis reials... (Oliva, 2002: 31).

Un trasllat de l'original dirigit als pagesos vilassarencs i argentonins, de 1578, copia fidelment el contingut, i des de l'inici es fa constar:

Que vos señor, ne vostre primogènit [...] no vendrets, donarets, empenyorarets, stablirets, enfeudarets ne servitud per rahó de alienació imposarets, ni per altre qualsevol títol, contracte o causa o rahó alienarets o transportarets o separarets de la Real Corona o del comptat de Barcelona lo mer e mixtum imperi e altre qualsevol linatge de jurisdiccions dels dits tèmens dels dits castells o parròquies de Argentona e de Vilassar... (Subià, 2019b: 10).

Diu el privilegi de 1419 (Salicrú, 2000) concedit a Mataró que les persones del terme del castell de Mataró han de defensar-lo, amb armes o sense, essent lliures de ser jutjats per tal causa, fins i tot si hi ha ferits o morts. I que «ara per llavors e llavors per ara, carrer e membre de la ciutat de Barcelona, e que, de continent, la ciutat los puja, ara per llavors, rebre en carrer i membre de la dita ciutat». I més endavant:

E que platia a vos, senyor, de pronunciar, fahent declaració de dret en la qual fassa par vostre fisch, de una part, e los homens de les dites vila, parrochies e universitats de la altra, que lo present privilegi e concessió son prohibitius de tota translatio, transportacio e alienacio, e que de la dita real corona e comptat de Barcelona son inseparables. (Els Llibres, 2020: 169-170).

El carreratge de Barcelona, pel que fa al terme del castell de Mataró, és de 1424:

[...] dominus rex de presentis unit et incorporat civitati Barcinone dictum castrum et villam facit que in illis populatis nunc et in futurum veros cives Barcinone ita quod dictum castrum et villam, cum suis terminis sint verus vicus dicte civitatis parsque vestra et membrum civitatis ipsius. (Els Llibres, 2020: 335).

Bones (i falses) paraules.

No m'estenc més en consideracions posteriors, ni per a Mataró, ni per a Vilassar, ni per a Argentona. És ben conegut el tarannà del segle xv, marcat per avenços i retrocessos en la recerca i lluita per menors subjeccions i l'anhel d'auto-gestió. Fins al 1480 aquests desitjos no es veieren materialitzats, i el període entre 1424 i 1480, malgrat el seu interès, excedeix el límit d'espai cronològic imposat per la còpia del capbreu. Deixem-ho, aquí, doncs.

Llistat d'imatges

- Gràfica 1. Nombre d'estudis sobre capbreus per any, 1975-2020. Font: elaboració pròpia.
- Mapa 1. Nombre d'estudis de capbreus (segles XII-XV) per comarca: Font: elaboració pròpia sobre el mapa comarcal de l'Institut Cartogràfic Geològic de Catalunya.
- Mapa 2. Nombre d'estudis de capbreus (segles XVI-XVIII) per comarca: Font: elaboració pròpia sobre el mapa comarcal de l'Institut Cartogràfic Geològic de Catalunya.
- Taula 1. Confessions de Vilassar. Font: elaboració pròpia.
- Taula 2. Confessions de Vilassar. Font: elaboració pròpia.
- Imatge 1. Primer foli del capbreu. Font: AMSMB, 7.4.2_10.
- Mapa 3. Llocs en tràmit de redempció jurisdiccional (1396-1410). Font: elaboració pròpia sobre el mapa comarcal de l'Institut Cartogràfic Geològic de Catalunya.
- Mapa 4. Localitats del Vallès Oriental i del Maresme que pactaren ser carrers de Barcelona en les capitulacions de redempció jurisdiccional (1381-1485). Font: elaboració pròpia sobre el mapa comarcal de l'Institut Cartogràfic Geològic de Catalunya.

Abreviatures

Arxiu de la Catedral de Barcelona	ACB
Arxiu Comarcal del Maresme	ACM
Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona	AHCB
Arxiu dels Marquesos de Santa Maria de Barberà	AMSMB
Arxiu particular de Can Pins (Argentona)	APCP
Catalunya Romànica	CR

Fonts

- ALCOVER, Antoni Maria i MOLL, Francesc de Borja (1985). *Diccionari Català-Valencià-Balear*. Disponible a: <https://dcvb.iec.cat> [Consulta 22.01.22].
- Catalunya Romànica*, vol. XVIII *El Vallès Occidental El Vallès Oriental* (1991). Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- DU CANGE *et al.*, *Glossarium mediæ et infimæ latinitatis*. Niort : L. Favre, 1883-1887 Disponible a: <http://ducange.enc.sorbonne.fr/doc/dia/> [Consulta 22.01.22].
- Catàleg dels pergamins municipals de Barcelona Anys 1441-1500* (volum IV) a cura de Manuel ROVIRA I SOLÀ (2009). Barcelona: Ajuntament de Barcelona Arxiu Municipal de Barcelona / Institut de Cultura. Disponible a: *Catàleg dels pergamins municipals de Barcelona. Anys 1441-1500 (Volum IV)* [Consulta: 24-01-2022].
- (a cura de) PONS GURI, Josep Maria (1966). *Circular (Arxiu Històric Fidel Fita)*, núm. 22: 2-48.
- Els llibres de privilegis i canalars de Mataró (1294-1819)*, edició a cura de Jesús RODRÍGUEZ BLANCO i Alexis SERRANO MÉNDEZ (2020). Barcelona: Fundació Noguera.
- VINYOLES I TORRES, Pere (1923-1924). «Les franqueses del Vallès, del Maresme, del Llobregat i d'altres llocs de Catalunya», *Revista Jurídica de Catalunya*, XXIX: 195-206, 298-308, 451-457, 505-513; XXX: 12-18, 95-99, 181-186, 255-263, 351-364, 477-464.

Bibliografia

- BENITO I MONCLÚS, Pere (2019). «El mas català com a estructura senyorial: canvis i continuïtats al llarg de l'Edat Mitjana». A VV.AA. *Masos, masies i bordes: activitats agràries i elements patrimonials Actes del Simposi In Maritima 2n Simposi sobre història, cultura i patrimoni del Maresme medieval*, Vilassar de Dalt: Museu-Arxiu, 76-106.
- BENITO I MONCLÚS, Pere (2012). «Pleitear contra el señor del castillo y bajo su jurisdicción. Resistencias de los campesinos catalanes frente a la servidumbre de las obras de *castell termenat* (siglos XIV-XV)», *Studia histórica, H.ª medieval*, 30: 213-235.
- BENITO I MONCLÚS, Pere (2000). «Poder i societat al Maresme medieval: els Sant Vicenç (1022-1271)». A VV.AA., *L'Arquitectura militar medieval. Jornades d'Història i Arqueologia medieval del Maresme*, Mataró: Grup d'Història del Casal, 25-35.

- BENITO I MONCLÚS,, Pere (1993). «Hoc est breve... l'emergència del costum i els orígens de la pràctica de capbreu (segles XI-XIII)». A Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ (comp.), *Estudios sobre renta, fiscalidad y finanzas en la Cataluña Bajomedieval*. Barcelona: CSIC, 1-27.
- BENITO I MONCLÚS, Pere (1990). «Violències feudals i diferenciació social pagesa. Els homes de Sant Marçal del Montseny a Vilassar i Argentona a la segona meitat del s. XII». *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 37: 15-27. Disponible a: <<https://raco.cat/index.php/FullsMASMM/article/view/115851>> [Consulta: 24-01-2022].
- BISSON, Thomas N. (1985). «The crisis of the Catalanian franchises (1150-1200)» (1985-1986). A Jaume PORTELLA, (ed.), «La formació i expansió del feudalisme català. Actes del Col·loqui organitzat pel Col·legi Universitari de Girona. Homenatge a Santiago Sobrequés i Vidal», *Estudi General* [Girona], núms. 5-6: 153-172.
- BONNASSIE, Pierre (1994). «Les 'sagreres' catalanes: la concentration de l'habitat dans le 'cercle de paix' des églises». A Daniel FIXOT i Élizabeth ZADORA-RIO (eds.), *L'environnement des églises et la topographie religieuse des campagnes médiévales*, Paris: Éditions de la Maison des Sciences de l'Homme, 68-79.
- CARRERAS I CANDI, Francesc (1900 [1982]). *Lo castell de Burriach o de Sant Vincents*, Argentona: Ajuntament.
- CASTILLO EZQUERRA, Maria Josep (1990). *Argentona i Vilassar a cavall de dues èpoques*, Argentona: L'Aixernador.
- CASTILLO EZQUERRA, Maria Josep (1987). *La Baronía dels Desbosch segons els capbreus de 1354-56 i 1558-1614: aproximació a la història socio-econòmica d'Argentona i Vilassar*. Barcelona: Universitat.
- CUADRADA, Coral (1997). «El paisatge i l'organització del territori al Maresme medieval». A Jordi BOLÒS MASCLANS, i Joan-Josep BUSQUETA RIU, *Territori i societat a l'Edat Mitjana. Vol 1: Història, arqueologia, documentació*, Lleida: Universitat, 83-130.
- CUADRADA, Coral (1994). «La Pagesia medieval, una classe homogènia? (anàlisi de la condició social dels camperols del Maresme, segles XIII-XIV)», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 67-80. Disponible a: <<https://raco.cat/index.php/ButlletiSCEH/article/view/264270>> [Consulta: 6-02-2022].
- CUADRADA, Coral (1991). «Els greuges del sagramental a les Corts catalanes (s. XIV-XV)», *Les Corts a Catalunya. Congrés d'Història Institucional (Barcelona, 1988)*. Barcelona: Generalitat, 208-216.
- CUADRADA I MAJÓ, Coral (1988c). *El castell de Burriac: origen i evolució a l'edat mitjana*, Mataró: Museu Comarcal del Maresme.

- CUADRADA I MAJÓ, Coral (1988b). «Els capbreus com a font històrica: L'exemple dels capbreus de Mataró i Vilassar (s. XIV)». *Sessió d'Estudis Mataronins*, núm. 5: 41-50. Disponible a: <<https://raco.cat/index.php/SessioEstudisMataronins/article/view/113201?articlesBySameAuthorPage=3>> [Consulta: 6-02-2022].
- CUADRADA I MAJÓ, Coral (1988a). *El Maresme Medieval. Les jurisdiccions baronals de Sant Vicenç-Vilassar i Mataró: Hàbitat, Economia i Societat*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana.
- CUADRADA I MAJÓ, Coral (1987). «El sacramental i les franqueses del Vallès i del Maresme a l'Edat Mitjana», *Granollers: Museu de Granollers. Centre d'Estudis de l'Associació Cultural*, 203-217.
- CUADRADA I MAJÓ, Coral (1986b). «Política italiana de Alfonso V de Aragó (1420-1442)», *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, núm. 7: 269-309. Disponible a: <<https://raco.cat/index.php/ActaHistorica/article/view/193518>> [Consulta: 30-01-2022].
- CUADRADA I MAJÓ, Coral (1986a). «Vers l'adquisició d'una mentalitat feudal: Pere des Bosc ciutadà de Barcelona i la compra dels castells de Sant Vicenç i Vilassar (segle XIV)», *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, núm. 3: 179-199. Disponible a: <<https://raco.cat/index.php/ActaHistorica/article/view/191048>> [Consulta: 23-01-2022].
- FERRER MALLOL, Maria Teresa (2003). «Viles i llocs a Barcelona a l'edat mitjana. El carreratge», XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó: El món urbà a la Corona d'Aragó del 1137 als decrets de Nova Planta (Barcelona-Lleida, 7-12 de setembre de 2000). Actes. Universitat de Barcelona, Barcelona, III: 293-314.
- FERRER MALLOL, Maria Teresa (1995). «El sacramental: Una milícia camperola dirigida per Barcelona». *Barcelona Quaderns d'història*, núm. 1: 61-70. Disponible a: <<https://raco.cat/index.php/BCNQuadernsHistoria/article/view/105167>> [Consulta: 30-01-2022].
- FERRER MALLOL, Maria Teresa (1970-1971). «El patrimoni reial i la recuperació dels senyorijs jurisdiccionals en els estats catalano-aragonesos a la fi del segle XIV», *Anuario de Estudios Medievales*, 7: 351-491.
- FONT RIUS, Josep M. (1969). *Cartas de población y franquicia de Cataluña*. Madrid-Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2 vols.
- GRAUPERA, Joaquim (2018). «Burgs, viles i llocs». L'urbanisme medieval al Maresme". XI Trobada d'Entitats de Recerca Local i Comarcal del Maresme. El desenvolupament urbanístic dels pobles del Maresme. Vilassar de Mar, 6 de

- maig de 2017. Argentona: Centre d'Estudis Vilassarencs; Arxiu Comarcal del Maresme: 45-55.
- GUENÉE, Bernard (1988). «Non perjurabis», *Journal des Savants*. vol. I: 241-257.
- KENNELLY, Karen (1968). «Sobre la Paz de Dios y la sagrera en el condado de Barcelona (1030-1130)», *Anuario de Estudios Medievales*, 5: 107-136.
- MALLORQUÍ, Elvis (2009). «Les celleres medievals de les terres de Girona», *Quaderns de la Selva*, 21: 117-148.
- MARFÀ I RIERA, Carles (1987). «Notaries i notaris a Mataró (segles XI-XV). Antecedents i gènesi d'una institució», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró*, núm. 27: 10-23.
- MARTÍ, Ramon (2007). «L'ensagrerament: utilitats d'un concepte». A *Les sagreres a la Catalunya medieval*, Girona: Centre de Recerca d'Història Rural – Associació d'Història Rural de les Comarques de Girona – Documenta Universitaria, 85-204.
- MARTÍ, Ramon (1988). «L'ensagrerament: l'adveniment de les sagreres feudals», *Faventia*, 10: 153-182.
- OLIVA I RICÓS, Benet (2019). «Els Verivol de Cabrils, un rar cas de doble servitud», *Masos, masies i bordes: activitats agràries i elements patrimonials Actes del Simposi In Maritima 2n Simposi sobre història, cultura i patrimoni del Maresme medieval*, Vilassar de Dalt: Museu-Arxiu, 263-280.
- OLIVA I RICÓS, Benet (2002). *La petita noblesa del Maresme. Tres trajectòries: Des Bosc, Ferrer i Sala (s. XIV-XVII)*. Accèssit Premi Iluro 2001. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana.
- OLIVA I RICÓS, Benet (2000). «Vilassar, universitat i carrer de Barcelona (1419-1553). 150 anys de lluita contra la jurisdicció feudal», *Ipsa Arca*, 4: 24-38.
- PALOU, Hug (2003). «Organització de l'espai i formes de poblament a l'Alt Maresme a l'Edat Mitjana», *L'organització de l'espai i models de poblament. II Jornades d'Història i Arqueologia Medieval del Maresme*, Mataró: Grup d'Història del Casal, 41-59.
- PONS GURI, Josep Maria (2003-2004). «El castell de Montpalau. Pervivència de la jurisdicció d'un castell abandonat», *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, vol. 25: 519-539.
- PONS GURI, Josep Maria i LLOVET, Joaquim (1982). «El senyor del castell de Mataró versus la universitat de Terme», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, vol. 14: 31-36.
- PRODI, Paolo (1992). *Il sacramento del potere*, Bolonya: il Mulino.

- RICHOU I LLIMONA, Montserrat (2007). *El Baix Maresme a l'època baix medieval*. Disponible a: <http://www.tesisenred.net/handle/10803/2069> [Consulta: 29-01-2022].
- RICHOU I LLIMONA, Montserrat (1987). *Aproximació a la història d'Argentona (segles XIII-XV)*, Argentona: Ajuntament d'Argentona.
- RUIZ GÓMEZ, Vicenç (2011). *Homines de Terracia: cultura escrita i hegemonia feudal (Terrassa, ca. 950-1150)*, Barcelona: Generalitat.
- SABATÉ, Flocel (2018). «La comuna idealitzada i rebutjada». A Flocel SABATÉ (ed.), *Els espais de poder a la ciutat medieval*, Lleida: Pagès editors.
- SALICRÚ I LLUCH, Roser (2020). «1419-2019: sis-cents anys de municipalitat als termes dels castells de Mataró i de Vilassar i Sant Vicenç / Burriac», *Fonts: butlletí del Centre d'Estudis Argentonins Jaume Clavell*, núm. 82: 23-32. Disponible a: <https://raco.cat/index.php/Fonts/article/view/386191> [Consulta: 31-01-2022].
- SALICRÚ I LLUCH, Roser (2000). *Mataró, carrer de Barcelona. Els privilegis reials de 1419, 1424 i 1480 i la Concòrdia amb Barcelona de 1481*. Mataró: Ajuntament.
- SALICRÚ I LLUCH, Roser (1988). «'A foc! A foc!'. Assalt, incendi i destrucció del Castell de Mataró per part del sagramental a mitjan segona dècada del segle XV», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 60: 6-14. Disponible a: <https://raco.cat/index.php/FullsMASMM/article/view/117603> [Consulta: 30-01-2022].
- SANTAMARÍA ARÁNDEZ, Alvaro (1980). «Sobre la institucionalització de las assembleas representativas de Mallorca», *A. H. D. E. L.*, 265-302.
- SUBIÑÀ I COLL, Enric (2019b). «1419-2019. 600 anys de la municipalitat d'Argentona». *Fonts: Butlletí del Centre d'Estudis Argentonins Jaume Clavell*, núm. 80: 6-8. Disponible a: <https://raco.cat/index.php/Fonts/article/view/368635> [Consulta: 31-01-2022].
- SUBIÑÀ I COLL, Enric (2019a). «El mas a Argentona als segles XIII-XIV», *Masos, masies i bordes: activitats agràries i elements patrimonials Actes del Simposi In Maritima 2n Simposi sobre història, cultura i patrimoni del Maresme medieval*, Vilassar de Dalt: Museu-Arxiu.
- SUBIÑÀ I COLL, Enric (2017). *El Maresme medieval. Exemples concrets de comunitats pageses*. Disponible a: <http://www.tdx.cat/handle/10803/401438> [Consulta: 20-01-2022].
- ZAPATA I BUXENS, Maria Assumpció (2004). *La Baronia Desbosch del Maresme: una jurisdicció feudal en l'edat moderna*, Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana.